

İRANDA KİMLƏR “AZƏRBAYCAN” SÖZÜNDƏN QORXUR

Araz Əhmədov
İran İslam Respublikası, Qərbi
Azərbaycan ostanı, Xoy şəhəri
arazahmadoghlu@gmail.com

Azərbaycan toponimi yüz illərdir tarixçilər, səyyahlar tərəfindən işlədilməsinə, Azərbaycan Cümhuriyyəti 100 ildir mövcud olmasına baxmayaraq, İranda hələ də özlərini tarixçi, sosioloq, siyasətçi adlandıranların bəziləri qərəzli şəkildə bu terminin əleyhinə təbliğat aparmaqdan çəkinmirlər. Onların dediyinə və yazdığına görə Azərbaycan termini bir siyasi inzibati vahid kimi ilk dəfə 1918-ci il may ayının 28-də qurulan Azərbaycan Cümhuriyyətinin adında işlənib. Ondan daha güclü iddia isə bu toponimin 30 ilə yaxın Sovetlər birliyi kimi nəhəng bir imperiyanı idarə etmiş İosif Stalin tərəfindən verilməsidir. Çox əski qaynaqlar bu iddiaların nə qədər puc olduğunu ortaya qoyur. Onlar qədim dövrün sənədlərini deyil Səfəvi xanədanının hakimiyyətdə olduğu illərin xronikalarını oxusalar görürlər ki, Təbriz bəylərbəyliyi, həm də Azərbaycan bəylərbəyliyi adlandırılmış.

Azərbaycanla bağlı qaynaqların verdiyi bilgini ortaya qoymazdan öncə bu termini kimlərin təhrif etməyə, heçə saymağa çalışdıqları, bu qərəzli və yanlış iddiaların niyə meydana çıxdığı haqqında bəzi faktlardan söz açacağam.

Avropa və Asiyanın birləşməsində yerləşən ərazilər böyük strateji əhəmiyyət daşıdığından 20-ci yüzilin başlarında imperialist dövlətlərin səyi ilə böyük dəyişikliklər baş verdi. Osmanlı və Qacar dövlətləri dağıldı, Şərqi ilk demokratik dövləti Azərbaycan Cümhuriyyəti 23 ay yaşadıqdan sonra Sovet Rusiyasının işğalına məruz qaldı. Yeni yaradılan Ermənistan Respublikası və İran Pəhləvi rejimi zəhərli göbək kimi meydana çıxdı. Bu böyük tarixi olaylara təsadüf kimi baxmaq sadələşmələrdir. Imperialist dövlətlərin yaratdıqları oyuncağı dövlətlərin yaşaması üçün qondarma tarix uydurmaq, əhalidə tarixi şüur formalaşdırmaq lazım gəlirdi. Bunun üçün tarixi həqiqətlər təhrif edilməyə başlandı.

İranda Azərbaycanla bağlı tarixi həqiqətləri təhrif edənlərin öndərlərindən biri İna-yətollah Rza oldu. 1920-ci ildə Rəşt şəhərində doğulmuş İna-yətollah Rza 1945-də Tuduqi (İran kommunistlərin yaratdıqları partiyanın farsca adının qısaldılmış şəkili) olduğuna görə tutulur. Sovet xüsusi xidmət orqanlarının yardımı ilə həbsdən qaçırılaraq Moskvaya gətirilən İna-yətollah Rza universitetdə oxumasına, işləməsinə, sosioloq-tarixçi kimi yetişməsinə şərait yaradılır. Ali təhsilini başa vurduqdan sonra bir müddət Sovetlər Birliyinin müxtəlif təşkilatlarında çalışan İna-yətollah Rzanı öncə tərcüməçi adı altında xüsusi tapşırıqla Çin Xalq Respublikasına göndərirlər. 1957-1959-cu illərdə Çində işləyən İna-yətollah Rza geri döndükdən sonra, yəni 1959-1967-ci illərdə özünün yazdığına görə Moskvada yaşayır və orada

işləyir. 1967-ci ildə isə Sovet hökuməti onu Fransaya göndərir. O, Parisdə çox qalmır. 1968-ci ildə həbsdən qaçırıldığı, cəzalandırılacağı gözlənilən İna-yətollah Rza İrana dönr. Onun İranda həbs edilməməsi, əməllərinə görə heç bir cəza almamasını Pəhləvi hökumətində məmur işləyən qardaşının adı ilə bağlasalar da bu o qədər də inandırıcı görünmür. Qardaşı hansı vəzifədə işləməsindən, kimlərə isə ağız açmasından asılı olmayaraq İranın xüsusi xidmət orqanları həbsdən qaçmış, 23 il SSRİ-də, Çində, Fransada yaşamış birisinin ölkədə əlini-qolunu sallayaraq rahatca yaşamasına icazə verməzdi. Sözsüz ki, onu ciddi sorğu-suala tutmuş, ölkədə rahat yaşaması xatirinə boynuna hansısa öhdəliklər qoymuşdular.

Onun öhdəlikləri haqqında bilgini yazmış olduğu əsərlərindən almaq olur. Önemli olan burasındadır ki, o, nüfuz qazanmaq, yerini möhkəmlətmək üçün Türklərə qarşı elmi əsas olmayan əsərlər yazmağa başlamışdır. Pəhləvi rejimində belə uydurmaçılar az deyildi. Onlardan yüzlərcəsinin adını saymaq olar. Lakin bizim mövzumuz Azərbaycan toponimi haqqında yazılara münasibət bildirmək olduğundan çizməqaraçıların hamısının fəaliyyətindən söz açmayacağıq.

İna-yətollah Rza Türklər haqqında canı-dildən elmi əsas olmayan məqalələr yazırdı. Dostu Hüseyn Hədidinin ısrarları ilə yazmış olduğu məqalələrdən birini sonradan “Azərbaycan və Aran” kitabına çevirir. 1981-ci ildə Tehrandakı “İran zəmin” nəşriyyatında çap etdirdiyi bu kitabı belə adlandırır: “Azərbaycan və Aran (Qafqaz Albaniyası)”. Müəllif kitabın ön sözündə yazır: “1911-də Bakıda yaranan Müsavat Partiyasının əsil adı Müsavat İslami Demokratik Partiya idi. Bu partiyanın hədəfi Kiçik Asiyadakı Türkləri ətrafında birləşdirərək böyük bir İslam dövləti yaratmaq idi. Adı gedən partiya pantürkist siyasət yürüdü və dünya türklərini “vahid millət” kimi birləşdirməyə çalışırdı. Onlar

bir respublika idi. Onun parlamentində ermənilərin də, rusların da, hətta polyaklarında ictimai-siyasi təşkilatlarının nümayəndələri var idi. Müəllif hətta haqqında söhbət açdığı dövlətin adını belə doğru-dürüst yazı bilmir.

Kitabın başqa 7-8-ci səhifələrində İna-yətollah Rza yazır: “1920-ci ildə Müsavat dövləti çöküb kökü kəsildi və bolşeviklər Qafqazı yenidən işğal edib Rusiya torpağına qatdılar. Amma Sovet dövləti Azərbaycan adını saxladı və respublikanın adı Azərbaycan Sovet Sosialist Respublikası oldu. İndi həmin dövrdən neçə illər keçir. Bəlkə də o dövrün aydın kişilərindən biri qalanı heç yoxdur. Amma indi çox az adam bilir ki, Qafqazın Türklər yaşayan torpaqlarında Azərbaycanın başqa adı varmış. Qafqazın bir bölgəsinə Azərbaycan adı qoymaqla yeni bir düşüncə meydana çıxdı. Guya Azərbaycan ikiye bölünmüş bir ölkədir. Bir azı Arazın güneyində, bir azı da quzeyindədir. Öncə Qafqazda, sonra da İranda bir qrup yazıçı və şair bu “ayrılıq” haqqında nələ dolu mahnı və şeirlər yaratdılar. Çox keçmədi “Quzey Azərbaycan” (məqsud Qafqaz türklərinin torpağıdır) və “Güney Azərbaycan” (Tarixi və doğru Azərbaycan) ünvan oldu. SSRİ-nin bəzi yazıçıları və tarixçiləri o qədər bu yanlış və qondarma adları işlətdilər ki, bizim gənc nəsrimiz düz yoldan azdı, macəranın əsil həqiqətindən xəbərsiz qaldı.” İna-yətollah Rza bu kitabı Pəhləvi rejimini iş başına gətirənlərin maraqlarını müdafiə etmək məqsədilə yazıb. O, bu və başqa əsərlərində də əlindən gəldikcə Türkləri pisləyib və onların tarixini təhrif etməyə çalışıb. Bu kitabının da əsil hədəfi Quzey Azərbaycanı “Aran” adıyla tanıtmaktır. Qərbi odur ki, İranda özlərini islam tarixinin bilicisi sayan Panfarsistlər, Firdovsinin “Şahnamə”sini az qala Qurani Kərimə bərabər tutanlar Azərbaycan məsələsindən yazarkən müqəddəs bildikləri kitabları belə diqqətlə oxumadıqları aydın olur.

Heç şəkk-şübhə yoxdur ki, SSRİ vaxtında bolşeviklərin də belə uydurmaları çox olub. Qafqaz kimi strateji bölgədə Azərbaycanın müstəqil bir dövlət olması yalnız İrani və Sovetlər Birliyini deyil, imperialist dövlətləri də rahatsız edir.

Buna baxmayaraq elə tarixçilər və qələm sahibləri də var ki, həqiqəti yazmaqdan çəkinməyiblər. Bunlardan biri də İna-yətollah Rzanın həmyerlisi R.Muradi Qiyasabadidir. O, çox aydın şəkildə yazır ki, bu cür məqalə və kitab müəlliflərinin əsil hədəfi məntəqənin millətləri arasında ixtilaf salmaq və qarğaşa yaratmaqdır. R.Muradi Qiyasabadi yazır: “Çağdaş tarix yazanların bir çoxu deyir, o torpaqlara Azərbaycan adını Stalin verib. Halbuki, Azərbaycan Cümhuriyyətinin yaranması Stalinin iş başına gəlməsindən qabaq olub. Eyni halda torpaqların adı elə tarix boyu Azərbaycan olub və bu ad tarixi qaynaqlarda gəlib. “Aran” isə Azərbaycanın yalnız bir bölgəsi sayılıb. İndi oranın adını Azərbaycan olmadığını göstərməyə çalışanlar boşuna vaxtlarını hədəd edirlər. Onlar yalnız məntəqədə yaranan qarğaşadan

faýdalanan xarici güclərə xidmət etmək-dədirlər. Bu müstəmləkəçilik ixtilaflarını qızıqdırmaq dəhşətli faciələrə yol açar bilər.” Əlbəttə elədir və Azərbaycan çox strateji bir ölkə olduğu üçün Azərbaycanın ərazi bütövlüyü və təhlükəsizliyi bütün məntəqənin təhlükəsizliyini ilgiləndirən böyük faktır. Belə uydurmalar yalnız tarixin qısa bir dövründə bir atımlıq barıt kimi çaxıb bir qığılcımda yox olub gedib. Ona görə ki, gün üzü görən tarixi sənədlər ortaya çıxdıqca Azərbaycanın tarixi varlığı bəşəriyyətin yer kürəsində ilk beşiyi olduğu faktı gün kimi ortaya çıxır. Tarixi-geopolitik uydurmalara qarşı dura biləcək sənədlərdən ən qabarıq paniranistlərin özlərinə Quran hökmündə bildiyi Firdovsinin “Şahnamə” kitabıdır. Paniranistlərin iddiasına görə “Şahnamə”nin ən mötəbər nüsxəsi Bertelsin redaktorluğu ilə Moskvada çap olındır. Bu “Şahnamə” İranda dəfələrlə ən nəfis şəkildə yenidən yayılıb. Biz də məhz həmin nüsxənin 2017-ci ildə “Sepehr-e-ədəb nəşriyyatı” tərəfindən Tehrandada çap olunmuş nüsxəsindən istifadə edəcəyik. Kitabın 571-ci səhifəsində belə bir bölüm var: “...”, yəni “Xosrov (Pərviz)in Azərabadeqana qoşun yürütməsi”. 7-ci dəftərdə olan bu bölümə Firdovsi göstərir ki, Xosrov Duk çölündə iki həftə yol getdikdən sonra Çiçest yaxınlığına çatır. Sasanilərdən olan Xosrov Pərviz atası Hurməzdin gözlərinə mil çəkdirib onu taxtdan salır. Sonra da özü onun yerinə şahlığa keçir. Bu xəyanətinə görə Əşkanilərdən olan Bəhram şah dostu Hurməzdə kömək etmək üçün Xosrov Pərvizin üstünə qoşun çəkmişdi. Amma onların arasında savaş nəticəsiz qalır. Xosrov Rum imperatorluğuna qoşun çəkir. Məğlubiyyətə uğrayıb geri qayıdarkən Azərabadeqana hücum edir. Azərabadeqan “Şahnamə” ədəbiyyatında Azərbaycan deyilir. Orada adı keçən Çiçest isə bugünkü Urmu şəhəridir.

Xosrov Urmuya çatanda orada Bəndoy adlı casusu və erməni dostu Musil ilə görüşür. Bu görüşmədə Musil Bəhramdan olduqca gileylənir, guya Musil və adamlarına Azərbaycanda zülm olunub və Xosrov isə düşmənin düşməni erməni Musilə vədələr verir. Bu görüşmənin sonunda Xosrov ayağını üzəngidən çəkir və Musil atın üstündə oturan Xosrovun ayağından öpür. Bu tarixi duyğusalıq və strateji dostluq mifologiyada olduğu kimi bu gün də özünü qoruyub saxlayır.

Bu mətndə bizə maraqlı olan Xosrov Pərvizin vaxtında Əşkanilərdən olan Bəhram adlı şahın və hökuməti olan tarixi Azərbaycan ölkəsinin olmasıdır. Demək, panfarsistlərin özlərinə Quran saydıqları “Şahnamə”də tarixi Azərbaycan ölkəsi var. Bu ölkənin Əşkanilərdən olan şahı Bəhramla Sasanilərin şahı Xosrov Pərviz arasındakı söhbəti Firdovsi belə təsvir edir: “...” (səh. 555), yəni “Nə ərəb belə davranar nə də persi Əgər yüz dəfə otuz sayasan ili”. Əgər Bəhram nə ərəbdir, nə farsdırsa onda bəs hansı millətdəndir? Bu suala Bəhram və Xosrov arasında gedən hərbə-zorbanı təsvir edən beytlərdə cavab tapmaq olur. Xosrov Bəhrama hədələrinin birində belə deyir: “...” (səh. 557), yəni “Tanrı istəmədi ki, İran torpağını Çin Türkləri viranlığa sürükləsin.” Burada Firdovsi Xosrov Pərvizin dili ilə demək istəyir ki, Türklər Çindən İrana gəlmişlər. Görünür tarixi uydurmaq bunlara dədə-babadan qalmışdır.

Xosrov Pərvizin kobud davranışı Sasanilərin sonu yaxınlaşdırır. İslamın ulu peyğəmbəri Hz. Məhəmməd (ə.s.) üç hökmdara, Misir kralına, Rom imperatoruna və Xosrov Pərvizə elçiləri ilə məktub göndərib onları islam dinini qəbul etməyə dəvət edir. Misrə və Roma gedən elçilər hədiyyələrlə geri qayıdır. Amma İrana gedən elçinin başını Xosrov Pərviz kəsdirir. Elçi başı kəsmək İran tarixində dəfələrlə təkrar olduğunu görürük. Elçinin başının kəsməsi Qadisiyyə savaşına gətirib çıxarır. Nəticədə Xosrov Pərviz məğlub olur. Beləcə İslam ordusunun əli ilə İranda Sasanilər diktatorluğuna son qoyulur.

(Davamı 10-cu səhifədə)

(Əvvəli 7-ci səhifədə)

Azərbaycanı inkar etməyə çalışan İranlı tarixçi, sosioloq və siyasətçilər Hz. Əli (Ə.S.)ın hikmət xəzinəsi olan “Nəhcül bəlağə” kitabını belə diqqətlə oxumaq istəmədiklərini görürük. İslam tarixində çox dəyərli və önəmli olan bu kitabın ikinci cildində Həzrət Əlinin məktubları toplanıb. Kitabın 4cü səhifəsindəki məktub Azərbaycan valisi Əşəs ibniQeyse yazılıb. Həzrət Əli məktubunda Əşəs ibniQeyse valilik məqamından suiistifadə edərək Azərbaycanda törətdiyi fəsad və cinayətlərdən söz açılır və ona xəbərdarlıq edir ki, belə yaramaz xasiyyətindən əl çəksin. Əşəs ibniQeyse isə Həzrət Əlinin xəbərdarlığını sayə saymır. Sonunda Hz. Əli onu valilikdən uzaqlaşdırır. Əşəs ibniQeyse isə dəfərlərlə Həzrət Əliyə qarşı savaşa qatılır. Sonunda İbniMülcəm ilə qurğu qurub Həzrət Əlini Ramazan ayının 19da namaz qılarkən arxadan qılıncla vururlar. Bu ağır yara Həzrət Əlinin şəhadətinə səbəb olur. Əşəs ibniQeysin etdiyi cinayətlərdən çox yazmaq olar, amma bu məqaləni mövzudan uzaqlaşdırar.

Bu dəyərli məktubun ərəbcə adı belədir: “...”, yəni “(Hz. Əli) Əleyhissalamın Azərbaycanın valisi Əşəs ibniQeyse yazmış məktubu”. İslam tarixində ən böyük qaynaq və sənəd sayılan “Nəhcül bəlağə”də Azərbaycan ölkəsinin o vaxt rəsmən tanındığı və bu ölkəyə İslam xəlifəsi tərəfindən vali təyin edildiyi görülür. Bu valinin işi ölkəni ədalətlə idarə etmək və gəlirləri xəlifəyə göndərməkdir. Çağdaş siyasi terminlər ilə deyilsə o vaxtlar İslam xəlifəliyi muxtar respublikalar və yaxud federativ əyalətlər kimi bir sistemlə idarə olunurdu.

İRANDA KİMLƏR “AZƏRBAYCAN” SÖZÜNDƏN QORXUR

Hər halda bizə bu gün çox önəmli olan bu rəsmi və olduqca dəyərli sənəddə Azərbaycan adının yazılmasıdır. Daha maraqlı bir fakt da bundan ibarətdir ki, bu böyüklükdə sənədi fars mediası örtbasdır etməyə çalışır. Anroid və IOS sistemlərindəki “Nəhcül bəlağə” uyqulamasında (tətbiqində) ərəbcə variantında “...” sözü var, amma farsca və ingiliscə variantında “Azərbaycan” sözü çıxarılıb. Belə senzuralar açıqaydın qərəz və düşmənlik deyilsə bəs nədir?

Yalnız Azərbaycan toponiminin ərəbcə yazılması və onun oxunuşu cüzi sorunlar araya gətirib. Azərbaycan sözü əski ərəb dilində belə yazılıb: “...”. Ərəb dilində yazılmış toponimi fars tarixçiləri “Azərbican” kimi oxuyublar. O da “Cansız Azər” anlamını verir. Bu da qərəzli oxunduğunu gün kimi ortaya qoyur. Ərəbcədə “a” səsi sözün ya hecanın əvvəlində gəlməyəndə “...” kimi yox hecanın samit hərfi gələn samitə qoşulur və “a” səsi bir “aksan” ilə samit hərfin üstündə yazılır. Bu qayda Quranda riayət olunur, amma başqa ərəbcə yazılmış mətnlərdə riayət olunmur. Ona görə ki, ərəblər özləri bu mətnləri öz dilləri olduğu üçün rahat oxuya bilir. Amma ərəbcəni bilməyənlərə belə mətnləri oxumaq çətinlik törədir. Bu faktı açıqlamaq üçün biz burada ərəb əlifbasını bilməyənlərə çox sadə və tanış bir misal gətirməliyik ki, məsələ aydın olsun.

QuraniKərimdə ilk cümlə belə yazılır: “...”. Bu cümlə o qədər məşhurdur ki, hətta müsəlman olmayanlar da onun nə olduğunu bilirlər. Bu cümlədə iki kəlmə bizim açıqladığımız qaydada yazılıb: “...” və “...”, “Allah” və “Ərrəhman”. Məxsusən “Ərrəhman” sözü aydıncasına “...”, “Azərbaycan” sözü kimi yazılıb və hər ikisini də düz oxuyuruq. Klassik ədəbiyyatımız, o cümlədən Dədə Qorqud kitabında da eyni qaydanı bilməmək original mətnləri oxumaqda bəzi çətinliklər yaratmışdır. Ona görə də o kitabların çoxu çağdaş latin qrafikasına çevrildikdə bəzi yanlışlara yol verilmişdir. Belə yanlışları düzəliş etmək bu gün ədəbiyyatımıza çox vacib olan müsbət addımlardan sayılır və bu vəzifəni qəbul edə bilmək ağır məsuliyyət daşıyır.

Nəticə olaraq tarixi uydurmalara baxmayaraq dünya kitabxanalarında klassik dünya ədəbiyyatında Azərbaycanın müstəqil bir ölkə kimi varlığını göstərən bəlkə yüzlərcə sənəd var. Amma bu sənədləri araşdırıb üzə çıxartmaq ancaq vətəni canından əziz tutan oğullar istəyir. Eyni halda ərəbcə və farscanı mükəmməl bilmək də çox vacib şərtlərdəndir. Məqalənin sonunda bu sənədləri göstərən kitabların səhifələrinin şəklini də hörmətli oxuculara təqdim etməyi vacib gördük.